

Аліна О. Семенець, Діна М. Тюріна
**ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ В ПРОЦЕСІ
МОНІТОРИНГУ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті розглянуто формування системи управління економічною безпекою регіонів як складової забезпечення національної економічної безпеки України. Обґрунтовано сутність категорії «економічна безпека регіону» та визначено основні напрямки її дослідження. У рамках підвищення ефективності функціонування регіональних моніторингових систем запропоновано ввести показник «прибуток регіону», а також визначено проблеми щодо здійснення аналізу його факторного навантаження.

Ключові слова: регіон; економічна безпека; система управління економічною безпекою; факторний аналіз; моніторингова система.

Літ. 21.

Аліна А. Семенець, Діна Н. Тюріна
**ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА
РЕЗУЛЬТАТОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНА В ПРОЦЕССЕ
МОНИТОРИНГА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

В статье рассмотрено формирование системы управления экономической безопасностью регионов как составляющей обеспечения национальной экономической безопасности Украины. Обоснована сущность категории «экономическая безопасность региона» и определены основные направления ее исследования. В рамках повышения эффективности функционирования региональных мониторинговых систем предложено ввести показатель «прибыль региона», а также определены проблемы в осуществлении анализа его факторной нагрузки.

Ключевые слова: регион; экономическая безопасность; система управления экономической безопасностью; факторный анализ; мониторинговая система.

Alina A. Semenets¹, Dina M. Tyurina²
**PROBLEMS IN PROVIDING FACTOR ANALYSIS OF REGION'S
PERFORMANCE IN THE CONTEXT OF ECONOMIC
SECURITY MONITORING**

The article considers the formation of the economic security management system for regions as a component in Ukraine's national economic security maintenance. The essence of the category "economic security of a region" is grounded, the key directions in its research are determined. In order to increase the functioning efficiency of regional monitoring systems it is offered to introduce the indicator of "region's profit". Problems in analyzing the factor load of the indicator are described.

Keywords: region; economic security; economic security management system; factor analysis; monitoring system.

Постановка проблеми. Сучасні умови економічних взаємовідносин та посилення принципу децентралізації устрою країни дають можливість регіонам багато в чому самостійно визначати курс економічного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. У цьому контексті по-новому звучать завдання, що стоять перед органами державної влади у сфері управління еконо-

¹ Kharkiv Institute of Finance of Ukrainian State University of Finance and International Trade, Ukraine.

² Kharkiv Institute of Finance of Ukrainian State University of Finance and International Trade, Ukraine.

мікою регіону. Як наголошується в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів (М. Кизима [10], В. Мунтіяна [11], Г. Пастернак-Таранушенка [12], А. Татаркіна [18], В. Шлемка [20] та інших), більш широкі права регіонів у частині управління економічним потенціалом й нові погляди на пріоритети соціально-економічного розвитку регіону визначають нові напрями в діяльності органів влади та управління регіону.

Одним з таких напрямків є встановлення оптимальних умов для забезпечення економічної безпеки регіону, а також визначення суттєвих впливів на неї.

Можливим шляхом формування необхідної інформаційної бази для прийняття адекватних управлінських рішень в галузі економічної політики є регіональні системи економічного моніторингу, які мають базуватися на науково обґрунтованих статистичних дослідженнях факторного впливу усіх ендо- та екзогенних чинників на економічну систему регіону.

Невирішені частини проблеми. Однак сучасні дослідження з проблеми організації моніторингових систем економіки регіону, а також практичний досвід, накопичений в цій сфері, дозволяють виявити ряд об'єктивних і суб'єктивних проблем. До них, зокрема, відносяться проблеми організаційного, методологічного та інформаційного забезпечення економічного моніторингу. Зокрема, аналіз практики проведення економічного моніторингу в Україні дозволяє зробити висновок про те, що основу методологічної бази моніторингу промислових підприємств становить аналіз показників їх економічної стійкості (зокрема, платоспроможності). При цьому поза увагою залишаються, як правило, завдання формування ефективної системи управління виробничим комплексом регіону. Все це обумовлено як організаційною роз'єднаністю регіональних органів державної влади, інформаційною асиметрією та інертністю органів місцевої влади, так і відсутністю звернень до науково-дослідної підсистеми країни щодо висвітлення такого роду питань.

Зазначені обставини й позначені невирішені проблеми підтверджують актуальність обраної теми дослідження, а також дозволяють сформулювати його основні цілі та завдання.

Метою дослідження є вдосконалення організації системи факторного аналізу економічної безпеки регіону.

Основні результати дослідження. Вирішення цього питання, на нашу думку, полягає в двох площинах – в адаптації існуючих методик проведення факторного аналізу економічних показників на рівні регіону, а не сукупності підприємств (оскільки існування ефекту синергії дозволяє нам заперечувати розуміння безпеки регіону як простої алгебраїчної суми потенціалів підприємств, розташованих на його території) та безпосередньому визначенні факторів, що впливають на рівень економічної безпеки певних регіонів країни.

При цьому проведений нами аналіз сучасних підходів до дослідження проблеми економічної безпеки систем різноманітного призначення і рівня ієрархії виявив, що вони мають ряд недоліків, наприклад: відсутній єдиний узагальнений підхід до формування понятійного апарату економічної безпеки і класифікації загроз економічної безпеки, до формування системи показників економічної безпеки; при формуванні системи показників відсутній системний підхід; оцінка економічної безпеки на основі аналізу динаміки одного

або декількох вихідних показників є неефективною, тому що не враховується комплексний характер економічної безпеки; обособлено здійснюється оцінка сукупного рівня економічної безпеки й окремих загроз, у той час як важливо оцінювати саме взаємозв'язки як між сукупним рівнем безпеки і рівнем окремих загроз, так і взаємозв'язки між загрозами; практично не приділяється уваги побудові прогнозних оцінок економічної безпеки.

Узагальнивши думки щодо самого терміну «економічна безпека регіону», було виявлено, що багато з них лежать у суто теоретичній площині й не дають розуміння факторів, які впливають на безпеку саме регіону. Такими тлумаченнями, наприклад, є бачення економічної безпеки регіону як «здатності регіональної економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення» [8] або як «здатність регіональної економіки функціонувати в режимі стійкого економічного зростання» [9], «це діапазон рівнів економічних і соціальних показників, у межах яких регіон протягом довготривалого періоду розвивається стійко» [15, 337]. З наведених визначень практично не зрозуміло, що входить до складу відповідної категорії, який критерій стійкості зростання, які саме показники й в якому напрямку потрібно аналізувати для визначення економічної безпеки регіону.

Проте існують і досить вдалі визначення, серед яких можна відзначити бачення сутності економічної безпеки регіону, наведене М. Свердан [16], яка розуміє під досліджуваним терміном «сукупність поточного стану умов та чинників, що характеризують стабільність, стійкість розвитку економічної території, певну незалежність й інтеграцію з економікою країни, що проявляється в наступному: 1) можливість проводити власну економічну політику всередині країни; 2) можливість врівноважено реагувати на різкі геополітичні зміни в країні; 3) можливість здійснювати або хоча б почати здійснення суттєвих економічних заходів (не чекаючи допомоги з центру) при соціально вибухових ситуаціях на територіях, пов'язаних із локальними «економічними» хворобами; 4) здатність стабільної підтримки відповідності існуючих на території економічних нормативів світовій практиці, що дозволить зберегти чи відновити гідний рівень життя населення.

Проте й в даному визначенні є певні недоліки, серед яких можна відзначити врахування виключно економічного аспекту проблеми, тоді як, на нашу думку, сам досліджуваний термін є більш змістовним та включає не тільки економічні, а й соціальні аспекти розвитку території. Економічна безпека регіону в нашому розумінні – це такий стан економічної, екологічної, технологічної, соціальної та правової підсистем регіону, який забезпечить його прогресивний розвиток в умовах дестабілізуючого впливу різноманітного виду загроз.

Відповідно до викладеного розуміння сутності самого терміну, на стан економічної безпеки регіону впливають багато факторів, що перешкоджають або сприяють забезпеченню безпеки. Проте неправильне або несвоечасне регулювання дії чинників безпеки може викликати зміну їх станів, внаслідок чого вони набувають дестабілізуючих властивостей із високим ступенем невизначеності, що розглядається як загроза економічній безпеці. Отже, необхідність управління економічною безпекою обумовлена потребою недопущення

переростання чинників у загрозу безпеки, запобігання кризовим ситуаціям, гарантії стабільного рівня об'єкту безпеки, мінімізації можливих економічних збитків. Забезпечення економічної безпеки повинно передбачати: класифікацію дестабілізуючих чинників безпеки і контроль над ними; ідентифікацію загрози внаслідок втрати контролю над чинником; розробку та виконання заходів із подолання загроз.

Проведений нами аналіз системи загроз економічної безпеки регіону дозволив виділити у залежності від сфери виникнення наступні види загроз: економічні, соціальні, воєнні, інформаційні, науково-технічні, політичні, кримінологічні, правові та екологічні.

При цьому внутрішня структура економічної безпеки регіону як правило відображається через 3 найважливіші блоки: 1) економічна незалежність, яка носить відносний характер через економіко-політичну залежність регіону від центру та взаємопов'язаність різних регіональних економік (у таких умовах економічна незалежність регіону свідчить про можливість контролю регіональної влади за регіональними ресурсами; досягнення такого рівня виробництва, ефективності і якості продукції, що забезпечує її конкурентоспроможність та дозволяє на рівних умовах брати участь в міжрегіональній та міжнародній торгівлі, коопераційних зв'язках й обміні науково-технічними досягненнями); 2) стабільність та стійкість регіональної економіки (що припускають захист власності всіх форм; створення надійних гарантій та сприятливих умов для підприємництва; стримування чинників, спроможних дестабілізувати ситуацію, таких як боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, що загрожують викликати соціальні потрясіння тощо); 3) здатність до саморозвитку і прогресу (створення сприятливого клімату для інвестицій і інновацій, постійна модернізація та розширення виробництва, підвищення професійного рівня працівників тощо).

Проте проводячи аналогію з економічною безпекою підприємства як головної складової економіки будь-якого територіального утворення, ми залишаємо поза увагою одне з найважливіших питань – прибутковість регіону та визначення факторних впливів на його динаміку. Тобто, якщо дещо деталізувати проблемність цього питання, вона полягає в тому, що більшість авторів намагаються визначити силу впливу таких синтетичних показників, як стабільність та стійкість розвитку, здатність до самовдосконалення тощо, які не те що не мають одиниць виміру, але й самі по собі є штучними мають підлягати додатковому факторному аналізу. Таке «нагромадження» уваги (мається на увазі необхідність визначення факторного впливу на систему економічної безпеки як кінцевих, так і проміжних чинників) як правило призводить до розпорошення уваги та нівелювання практичного ефекту від запровадження заснованих на таких показниках моніторингових систем.

На нашу думку, факторний аналіз динаміки економічної безпеки регіону – це конче потрібне питання, але такий аналіз повинен спиратися на зрозумілі для більшості, прості показники, які застосовуються в повсякденній практиці суб'єктів господарювання, що саме й формують певний економічний регіон. Одним із таких первинних показників є прибутковість регіону, оскільки

ки саме від можливості створювати нову додаткову вартість й залежить можливість забезпечення стабільного розвитку як економічної, так і соціально-екологічної, технологічної та навіть правової підсистем розвитку регіону.

Проте в жодній з досліджених праць науковці навіть не намагаються порушити питання оцінки прибутковості регіону, відносячи цей показник виключно до мікрорівневої системи вимірювання ефективності функціонування господарюючих систем. При цьому термін «прибуток» є більш зрозумілим для нашого економічного суспільства (оскільки будь-яка система може бути ефективною лише за умови, що вона є зрозумілою та підтримуваною всіма учасниками відповідного економічного процесу). Також лише він показує ефективність зусиль по виробництву та реалізації продукції та послуг регіону, оскільки такі показники, як валовий продукт, національний дохід та навіть рівень рентабельності як співвідношення доданого продукту або прибутку до середньорічної вартості основних і оборотних виробничих фондів, не показують тих зусиль і тієї вартості отримання певного результату.

Відповідно до складу показників, що мають характеризувати макростатистичні показники, доречно додати й прибутковість діяльності регіону як співвідношення додатково створеної вартості до витрат на її отримання. Саме такий підхід має започаткувати нову ідеологію формування економічної безпеки регіону як самоорганізаційної підсистеми, оскільки враховуватиме не тільки знов створювані вигоди, але й витрати на його отримання. По суті, це перехід від адміністративно-планового до капіталістичного підходу в формуванні економічної безпеки регіону. Відповідно, запровадження самого показника не матиме достатнього впливу на систему управління регіоном без достатнього обґрунтування факторів, що на нього впливають.

Проте узагальнення низки праць [6; 7; 10; 12; 15; 19], присвячених методикам факторного аналізу, опублікованих як у нас в країні, так і за кордоном, дозволяє зробити висновок, що застосовувані нині методики орієнтовані здебільшого на внутрішньовиробничий аналіз, і лише деякі з них з певними припущеннями можна вважати придатними для використання в рамках регіональних систем моніторингу.

Аналіз літератури з питань створення та застосування методик факторного аналізу прибутку свідчить, що вони можуть базуватися на побудові як детермінованих, так і стохастичних факторних моделей [10; 14]. Якщо розглянути обидва ці підходи з точки зору можливості їх використання в рамках регіональних інформаційних систем, слід зазначити малу придатність методик на основі стохастичних моделей, оскільки їх реалізація вимагає використання значної інформаційної бази, і як наслідок, призводить до значного ускладнення системи в частині наповнення її вихідною інформацією, а також до підвищення витрат на її реалізацію.

Методики факторного аналізу прибутку дозволяють провести адитивний або мультиплікативний поділ загального відхилення прибутку на окремі складові, величина яких відображала б вплив відповідного фактора на зміну прибутку.

Незважаючи на те, що в літературі описано ряд мультиплікативних моделей факторного аналізу [10], в даний час найбільшого поширення набули ади-

тивні моделі. На нашу думку, це пов'язано з більшою інформативністю результатів, отриманих на основі адитивних моделей, а також з їх більшою гнучкістю з точки зору формування факторної системи.

Однією з очевидних переваг подібного підходу є можливість синтезу отриманих результатів на етапі їх інтерпретації, в результаті якого може бути отримана нова інформація щодо досліджуваного об'єкта. Як приклад можна привести факторний аналіз маржинального доходу на основі результатів факторного аналізу прибутку.

До основних завдань загального факторного аналізу фінансових результатів слід віднести: визначення кола факторів, що використовуються для аналізу; розробку математичної моделі для розрахунку факторних відхилень; розрахунок величин загального та факторних відхилень досліджуваного показника від базисної величини; подальшу інтерпретацію отриманих результатів з метою виявлення причин відхилень.

Рішення перших трьох задач в рамках інтеграції методик факторного аналізу прибутку стосовно до систем регіонального моніторингу зводиться до вибору оптимальної структури факторів і розробки методики розрахунку факторних складових таким чином, щоб структура факторів відповідала можливостям інформаційного наповнення моніторингової системи.

Четверта задача передбачає формування системи інтерпретації результатів аналізу, відповідних цілям проведеного моніторингу та придатних для прийняття адекватних управлінських рішень за підсумками аналізу.

У свою чергу, цілі, що стоять перед моніторинговою системою, визначають ряд вимог до методик факторного аналізу прибутку, виконання яких є обов'язковою умовою включення їх в систему фінансового аналізу показників підприємства.

Висновки. Забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективної життєдіяльності суспільства, гарантія сталості й економічного прогресу. Проблеми забезпечення економічної безпеки привертають до себе все більше уваги. Забезпечення економічної безпеки регіону не є прерогативою якогось одного державного відомства, вона підтримується всією системою державних органів та органів місцевої (регіональної) влади, всіма ланками, структурами економіки та їх ринковими механізмами.

Економічна безпека регіону напряму залежить від регіональної економіки й економічного потенціалу конкретного регіону. У той же час, крім економічних питань, вона повинна враховувати й цілу низку соціально орієнтованих та технологічно-правових питань.

Однак, базисом для побудови дієвої моніторингової системи економічної безпеки регіону мають стати економічні показники, серед яких одне з вагомих місць належить прибутку регіону як класичному показнику ефективності діяльності суб'єктів господарювання, розташованих на відповідній території. Така імплементація «нового» показника має сприяти підвищенню розуміння того, якою ціною дається додатковий продукт і чи не є вона зависокою, чи не стримує розвиток регіону. Водночас, проблема факторної оцінки формування прибутку регіону також має набути нових акцентів, оскільки використання лише детермінованих моделей є завузьким, а використання стохастич-

них моделей — занадто трудомісткою, що обумовлює необхідність розробки нових підходів до визначення факторного впливу на зміну прибутку саме на рівні регіону.

1. *Абалкин Л.Г.* Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики // Вопросы экономики.— 1997.— №6.— С. 4—12.
2. *Барановский А.* Экономическая безопасность регионов // Финансовая Украина.— 1995.— №94.— С. 11.
3. *Білік Р.І.* Економічна безпека регіону у системі сучасної регіональної політики України // Вісник (Чернівці).— 2013.— №2.— С. 31—37.
4. *Герасимчук З.В., Вавдіюк Н.С.* Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення. — Луцьк: Надстир'я, 2006. — 244 с.
5. *Гук Н.А.* Теоретичні підходи до управління економічною безпекою регіонів // www.nbuv.gov.ua.
6. *Гутман Г.В., Латыгин Ю.Н., Прилепский А.И.* Экономическая безопасность региона: теория и практика. — М.: Наука, 1996. — 116 с.
7. *Ефремов К.И., Георгадзе Е.И.* Вопросы оценки экономической безопасности региона // Вопросы статистики.— 2002.— №2.— С. 57—59.
8. *Криленко В.І.* Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки // Ефективна економіка (Дніпропетровський ДАУ).— 2013 // www.economy.nayka.com.ua.
9. *Купира М.І.* Економічна безпека регіону // nauka.kushnir.mk.ua.
10. Моделирование экономической безопасности: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; За ред. В.М. Геєця. — Х.: ИНЖЕК, 2006. — 240 с.
11. *Мунтіян В.І.* Економічна безпека України. — К.: КВІЦ, 1999. — 462 с.
12. *Пастернак-Таранущенко Г.* Результаты исследования путей обеспечения экономической безопасности Украины // Экономика Украины.— 1999.— №2.— С. 21—28.
13. *Полушкин О.А.* Управление безопасностью предприятий в условиях рыночной экономики // Закон и право (Москва).— 2005.— №10.— С. 46—50.
14. *Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Чернова Н.Л.* Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование. — Харьков: ИНЖЭК, 2004. — 144 с.
15. *Сак Т.В.* Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції // Інноваційна економіка.— 2013.— №6.— С. 336—340.
16. *Свердан М.М.* Регіональна економіка та економічна безпека регіону // Науковий вісник Херсонського державного університету.— Серія: Економічні науки.— 2013.— Вип. 1.— С. 46—52.
17. *Судакова О.І.* Формування системи управління економічною безпекою підприємництва // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наук. праць Дніпропетровського національного університету: В 9-х т. — Дніпропетровськ, 2007. — Т. VIII, Вип. 231. — С. 1652—1661.
18. *Татаркин А.И., Татаркин Д.А.* Теория экономических кризисов в программах антикризисных мер: уроки обучения рыночному поведению // Финансы и кредит.— 2010.— №39.— С. 2—15.
19. Устойчивость и экономическая безопасность в регионах: тенденции, критерии, механизм регулирования / Г.П. Лузин, В.С. Селин, А.В. Истомин, С.Ю. Козьменко. — Апатиты: КНЦ РАН, 1999. — 174 с.
20. *Шлемко В.Т., Бинько І.Ф.* Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.
21. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов / Под ред. В.Г. Ткаченко, В.И. Богачева. — Ровеньки-Луганск: Наука, 2007. — 330 с.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2014.